

СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ

УДК 316.47:39(=163.2)(477.74)

НІКОН Н.О.

МІЖЕТНІЧНІ ВІДНОСИНИ БОЛГАРСЬКОЇ МЕНШИНИ НА ОДЕЩИНІ

У сучасних умовах проблема міжетнічних відносин є передумовою забезпечення державної безпеки, розвитку національної свідомості й самосвідомості, національної гідності та міжкультурної взаємодії. Не випадково до цієї проблеми звертаються вчені різних наукових галузей: філософії, культурології, політології, соціології, психології, педагогіки, етнографії, етносоціології, мовознавства. Ці науки досліджують проблеми культури різних етносів, етнічні орієнтації, закономірності та особливості міжетнічних відносин, характер взаємодії різних культур, міжкультурні комунікації, особливості міжетнічного спілкування.

У світі не існує однонаціональних країн, це й зумовлює особливу актуальність вивчення етнічних процесів, у тому числі міжетнічних відносин. Характер міжетнічних відносин (дружній, нейтральний або конфліктний) складається залежно від історичного минулого, соціально-політичної обстановки, умов життя, безпосередньої конкретної ситуації.

Міжетнічні відносини містять у собі раціональні, когнітивні елементи, емоційно-оціночні та регулятивні компоненти.

Міжетнічні відносини, як зауважує В. Євтух, – це структурована система контактів, спілкування, зв'язків між етнічними спільнотами, носіями яких є окремі представники цих спільнот [1, с. 100].

Т.Г. Стефаненко вважає за доцільне розглядати міжетнічні відносини не тільки як відносини між групами, а і як ставлення до груп [2, с. 203].

Відносини між групами у формі прямих контактів виникають у тому випадку, коли це уможливорює територіальне розміщення етногруп, тобто коли існують етноконтактні зони. А вони тією чи іншою мірою існують сьогодні майже всюди. Але навіть у цьому випадку в прямих контакти може вступити якась частка представників етнічної групи.

У більшості випадків відносини між групами мають надіндивідуальний, опосередкований характер. Саме в цьому разі міжетнічні відносини – це, перш за все, ставлення до тієї чи іншої спільноти у формі уявлень щодо неї: від позитивних образів до упереджень.

Міжетнічними відносини стають, коли партнери по спілкуванню ставляться один до одного не як до конкретного індивіда з усіма його позитивними та негативними рисами, а як до представника певної етнічної групи. І хоча за формою це індивідуальні контакти, за своєю сутністю вони є міжгруповими [3, с. 202]

Міжетнічні відносини досліджувало багато вчених, а саме: В. Арбеніна, Ю. Арутюнян, В. Бедзіра, Л. Дробижева, В. Євтух, Т. Клищенко, Н. Лебедева, С. Лур'є, І. Мигович, Н. Паніна, О. Пеліна, Н. Серова, З. Сикевич, Г. Солдатова, Т. Стефаненко, М. Тайчинова, В. Тишков, Г. Філіпчук, М. Чепіль, М. Шульга, П. Щербан та ін.

Сьогодні етносоціологічні дослідження проводять різні центри, наприклад Інститут соціології НАН України.

Проте, на наш погляд, небагато праць присвячено вивченню міжетнічних відносин в аспекті проблеми гармонійного співіснування, відсутні цілісні дослідження з формування культури міжетнічних відносин українських болгар.

Поліетнічні спільноти відіграють важливу роль у збереженні культурного різноманіття країни та внутрішньої інтеграції етнічних спільностей.

Метою статті є дослідження міжетнічного сприйняття та взаємодії як важливих соціально-психологічних конструктів, які характеризують суб'єктивне відображення (в нашому випадку, болгарами) соціально-етнічної реальності та визначають поле міжетнічних відносин.

Наше дослідження зосереджено навколо однієї обраної етнічної групи, таким чином, об'єктом дослідження виступили представники болгарської меншини.

В Україні регіоном переважного проживання людей болгарської національності є Одеська область, яка за своїм етнічним складом являє собою поліетнічне середовище. За переписом 2001 р. кількість болгарського населення області становила 150,6 тис. осіб. [4].

Оселившись на Одещині, болгари пов'язали своє життя, свої мрії, очікування з Україною. Будуючи тут своє майбутнє, створюючи сім'ї, народжуючи дітей, болгари укорінювалися в країні, яка не є їхньою історичною Батьківщиною.

Звісно, болгарам як меншині доводилось спілкуватися з іншими народами, відстоюючи свої цілі, бажання; адаптуватися; поступово під впливом домінуючого етносу асимілюватись, при цьому намагаючись зберегти свою етнічну самобутність і культурну унікальність.

Україна є багатонаціональною державою, яка піклується про розвиток кожної нації, етнокультури.

Хотілося б зауважити, що кожному народу властива своя етнічна картина світу, яка виявляє себе через вчинки людей, а також через їхнє пояснення своїх вчинків [5, с. 633]. Етнічна картина світу є основою для пояснення людьми своїх дій і своїх намірів. Водночас різні групи всередині етносу можуть мати різні картини світу, у яких одне джерело, спільний каркас, але різняться схеми та логіка поведінки, що на практиці виявляється зовсім різним, часом навіть протилежним способом.

Етнічна картина світу сильно змінюється із часом, причому люди не завжди усвідомлюють культурні розриви. Етнос вибудовує нові й нові

картини світу, які мають найбільші адаптивні властивості в цей період його існування.

Таким чином, етнічна картина світу являє собою звід основних допущень і припущень, зазвичай неусвідомлюваних і необговорюваних, які направляють і структурують поведінку представників цієї спільності. У статті ми спробували розглянути етнічну картину світу українських болгар через їхню поведінку й ставлення до представників інших національностей, оскільки вони формуються за допомогою ціннісних орієнтацій болгарської етнічної групи.

Дослідження проведено методом анкетування, побудоване на квотній вибірці з урахуванням статі, віку, національності та місця проживання респондентів, обсяг вибірки становить 612 осіб, при цьому похибка дорівнює 4%.

Ми запропонували респондентам висловити свою думку з приводу того, що значна увага сьогодні у всіх країнах пострадянського простору приділяється етнонаціональним відносинам. У результаті отримали таку картину: 16% респондентів відповіли, що вважають етнонаціональні відносини однією з найважливіших проблем України, яка потребує негайного вирішення; 64,2% вважають цю проблему нагальною для України, але не важливішою, ніж економічні, соціальні та інші; 16,3% – що загострена увага на національних проблемах тільки погіршує ситуацію в Україні; 3,4% – що хоча проблема й існує, проте ніхто на неї не зважає.

На погляд болгар, сприятимуть зміцненню міжнаціонального миру ознайомлення з національною культурою, звичаями, традиціями різних народів України (46,3%), державна політика, що спрямована на формування ідеї взаємоповаги народів (40,8%), більш активна боротьба з націоналістичними проявами, посилення відповідальності за розпалення національної розні, образу національного достоїнства (12,9%).

З приводу повноти реалізації прав, гарантованих Конституцією України для представників усіх національностей, 20,3% респондентів відповіли: “Так, ці права повністю реалізуються”; 41% респондентів вважають, що ці права реалізуються частково; 29,6% – що не реалізуються; 9,2% на це запитання відповісти важко. Це свідчить про те, що гарантовані права виконуються неповною мірою або ж респондентам довелося стикатися з невиконанням положень Конституції.

На запитання, чи призводить сформована етнонаціональна ситуація до глобалізації (“розмивання”) етнічної виразності й “вибування” зі своєї етнокультурної групи, майже третина респондентів (30,7%) відповіли позитивно й пов’язують це з процесами асиміляції, акультурації, адаптації, міграції; 26,1% вважають, що це не так, тому що етноси відроджуються, незважаючи ні на що; 43,1% узагалі не замислювались над цим питанням.

Представники болгарської меншини цілком виразно диференціюють народи України за своїми симпатіями та антипатіями.

У ході дослідження ми поставили респондентам запитання: “Як Ви ставитесь до людей іншої національності?”. Це дає змогу представникам

болгарської меншини диференціювати народи України. Виявилось, що 49,5% респондентів визначають, що позитивно ставляться до людей багатьох національностей, але до деяких ставлення негативне, а 49,2% респондентів не пов'язують ставлення до людей з національною належністю; 1,3% ставляться негативно до всіх національностей, крім своєї.

За шкалою соціальної дистанції Є. Богардуса ми виокремлюємо об'єкти етнічної симпатії та антипатії для представників болгарської меншини. До об'єктів етнічної симпатії болгари, насамперед, відносять свій власний етнос (індекс 0,99), на другому місці – українці (індекс 0,82), на третьому – росіяни (індекс 0,8), наступними є білоруси (індекс 0,37). Тобто болгари віддають свою симпатію слов'янським етносам. Далі в порядку убутання респонденти називають гагаузів, молдаван, поляків, вірменів, євреїв, греків, румун, угорців, німців.

Об'єктами етнічної антипатії є народи, до яких представники болгарського етносу ставляться гірше, ніж до інших. Провідними є чеченці (індекс -0,81), араби (індекс -0,71), цигани (індекс -0,68). Далі в порядку зростання індексу – словаки, турки, в'єтнамці, серби, китайці, кримські татари, азербайджанці, грузини.

Стосовно визначення об'єктів етнічної антипатії ми поставили уточнювальне запитання: “Чи є в нашій країні такі національності, ставлення до яких різко негативне?”. Позитивно відповіли 18,8% респондентів, а негативно – 81,2%. Ті болгари, які відповіли позитивно, визначають циганів (26,2%), арабів (11,9%), євреїв, турків, китайців (по 7,1%), молдаван, вірменів, чеченців, українців (по 4,8%), гагаузів, румун, грузинів, в'єтнамців, росіян (по 2,4%).

Не можна не відзначити один неприємний аспект виявлення етнічної антипатії представників болгарської меншини – окремі з них згадують деякі народи, використовуючи зневажливі, образливі прізвиська. Наприклад, представники африканських народів – негри, євреї – жиди, чеченці – чечени, українці – хохли, росіяни – кацапи, представники азійських народів – “узкоглазые” тощо.

Ставлення болгар до цих національностей сформувалось на підставі власного досвіду – 15,7%; враження друзів, знайомих – 5,7%; засобів масової інформації – 2%; унаслідок того, що людей цієї національності традиційно не люблять у їхньому національному оточенні, – 2% респондентів.

Для фіксування етнічної вибірковості використано запитання: “Хотілося б Вам народитися людиною іншої національності?”. Позитивно відповіли 0,8% респондентів, причому були зазначені такі національності, як євреї, росіяни, білоруси, а 99,2% респондентів відповіли негативно, що свідчить про дуже сильну ідентифікацію із власним етносом.

На запитання: “Які народи можуть вважатися найближчими за духом, традиціями, звичаями, способом життя до Вашої власної нації?” – 24,4% відзначили росіян; 15,6% – українців; молдаван і гагаузів – по

12,2%; білорусів – 10%; сербів – 4,4%; ще 4,4% респондентів відзначили взагалі всіх слов'ян; 3,3% назвали поляків; по 2,2% опитаних відзначили євреїв, азербайджанців, турків, румун і вірменів. Отже, представники болгарської меншини тісно ідентифікують свій власний етнос з досить широким і досить різноманітним колом інших етносів. Це і спільність генезису, історичних доль народів, і їх територіальна близькість, і антропологічна подібність, і спільна конфесійна належність, і близькість мов, культур, національного характеру, зразків поведінки. На їхньому виборі позначається ще й належність до єдиної держави.

У наших респондентів установка на розширення, поглиблення своїх уявлень про людей інших національностей вимірювалася запитанням: “Хотілося б Вам більше довідатися про звичаї, традиції інших національностей України?”. Негативно відповіли 4,2% респондентів, позитивно – 95,8%. Перевагу при цьому респонденти віддають українцям (16,7%), євреям (13,9%), росіянам, білорусам і грекам (по 8,3%), полякам, грузинам, китайцям (по 5,6%), далі йдуть молдавани, гагаузи, словаки, угорці, араби, вірмени, кримські татари, цигани і навіть японці (по 2,7%). Очевидно, інтерес до останньої групи національностей викликаний незнанням їх традицій і недружнім ставленням до них.

Висновки. Міжетнічні відносини – процес безпосереднього або опосередкованого ставлення, взаємодії суб'єктів один з одним, який формується під впливом етнічної картини світу. Міжетнічні відносини визначають загальну обстановку в країні.

Згідно з результатами проведеного аналізу відносин та ставлення болгарської меншини Одещини, найближчими до них у традиціях, звичаях є слов'янські народи, а також молдавани та гагаузи (за їх особистим виміром), вони є найближчими за соціальною дистанцією, тому стосунки з цими народами не викликають дискомфорту й виявляються дружньо. Їх поєднує не тільки спільні побут та територія, а й спільна історія, релігія тощо. Слов'янські народи є об'єктом етнічної симпатії для болгар.

І, навпаки, об'єктами етнічної антипатії для болгар є представники тюркської групи (за винятком гагаузів), араби, чеченці та цигани. Це ставлення склалося історично, під впливом упереджень, стереотипів, які передавалися на генетичному рівні, з власного досвіду та досвіду близьких людей.

Майже половина респондентів висловлюється, що права, гарантовані Конституцією України для представників усіх національностей, реалізуються частково, їм довелось стикатися з невиконанням положень Конституції, що також впливає на формування ставлення до середовища, в якому живуть представники болгарської меншини.

Отримані результати можуть допомогти зрозуміти проблеми міжкультурних відносин болгар як етнічної групи України з іншими етнічними групами.

Вивчення складових міжетнічних відносин має значення не тільки для характеристики їхнього актуального стану, а й дає змогу прогнозувати тенденції їхнього подальшого розвитку.

Література

1. Євтух В. Етнічність: глосарій / В. Євтух. – К., 2009. – 170 с.
2. Стефаненко Т.Г. Етнопсихологія : учебник / Т.Г. Стефаненко. – М. : Ин-т психологии РАН: Академический проект, 1999. – 320 с.
3. Арбеніна В.Л. Етносоціологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.Л. Арбеніна. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 360 с.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/odesa/>.
5. Крысько В.Г. Социальная психология : словарь-справочник / В.Г. Крысько. – Мн. : Харвест, 2001. – 688 с.

Нікон Н.О. Міжетнічні відносини болгарської меншини на Одещині

Статтю присвячено питанням етносоціологічного аналізу відносин і ставлення етнічних груп одна до одної в умовах співіснування в поліетнічному середовищі в сьогоденні. Міжетнічні відносини формуються на підставі світосприйняття етногруп, картини світу. Увага акцентується на болгарській етнічній групі, що є однією з корінних груп Одещини, а також однією з найчисленніших за своєю кількістю, яка активно бере участь у соціально-політичному житті регіону.

Ключові слова: картина світу, міжетнічні відносини, етнічна вибірковість, етнічні симпатії – антипатії.

Никон Н.А. Межэтнические отношения болгарского меньшинства на Одессине

Статья посвящена вопросам этносоциологического анализа отношений этнических групп друг к другу в условиях сосуществования в полиэтнической среде. Межэтнические отношения формируются на основании мировосприятия этногруп, этнической картины мира. В статье акцентируется внимание на болгарской этнической группе, которая является одной из коренных групп Одещины, а также одной из самых многочисленных по количеству, которая принимает активное участие в социально-политической жизни региона.

Ключевые слова: картина мира, межэтнические отношения, этническая избирательность, этнические симпатии – антипатии.

Nicon N. Interethnic relation of bulgarian minority on Odessa region

The article is sanctified to the questions of ethnosociological analysis of relations of ethnic groups to each other in the conditions of coexistence in a poliethnic environment. Interethnic relations are formed on the basis of perception of the world of ethnic groups, or as it are yet possible to say on the basis of the formed ethnic picture of the world. In the article attention is accented on the Bulgarian ethnic group which is one of native groups of

Odessa's, one of most numerous on an amount, accepts active voice in forming of socio-political lives of region.

Key words: *world picture, interethnic relations, electoralness, the ethnic likings are antipathies.*